

ТОРГІВЛЯ ДОМАШНЬОЮ ХУДОБОЮ У ВОЛИНЯН: ЗВИЧАЇ ТА ПОВІР'Я

Дмитро Пожоджук

УДК 398.344(477.82)

У статті розглянуто звичаї та обряди, пов'язані з торгівлею свійськими тваринами. На основі переважно польових етнографічних матеріалів автором з'ясовано основні звичаєво-обрядові особливості купівлі-продажу волинянами домашньої худоби. Зокрема, ідеться про передачу налігача, звичай кидати гроші «на талан» («на щастя»), повір'я та обставини, які впливали на подальше життя придбаної тварини в нового господаря.

Ключові слова: етнологія, етнографічна Волинь, господар, покупець, гроші «на талан», мішок, налігач, свійські тварини, хлів.

The submitted article considers customs and rituals related to trade of domestic animals. Chiefly based on field ethnographic materials, the author finds out main custom and ritual features of the Volynians' buying and selling of domestic animals (cows, horses, and pigs). In particular, what is at issue is the transfer of *nalyhach* (a strap or rope tied up to an animal) while selling livestock, the custom to throw money *for luck*, beliefs and circumstances influencing on further well-being of an animal sold.

Keywords: ethnology, ethnographic Volhynia, owner, buyer, money *for luck*, sack, rope, domestic animals, cattleshed.

Процес купівлі-продажу худоби в українців поки що не привертав значної уваги дослідників. Винятком є окремі спорадичні відомості, зафіксовані наприкінці XIX — на початку XX ст. Павлом Чубинським [28], Ісидором Коперницьким [32], Борисом Грінченком [9], Філаретом Колесою [15]. Більшою ґрунтовністю відзначена стаття Михайла Зубрицького, у якій ідеться про купівлю овець бойками с. Мшанець Старосамбірського повіту [14]. Цю правду, автор обмежився описом лише матеріальної складової. Для вивчення звичаєво-обрядових особливостей купівлі-продажу худоби цінними є етнографічні матеріали Миколи Сумцова [27] і Василя Кравченка [16]. Серед досліджень радянського періоду варто виокремити розвідку Йосипа Дзендзелівського [10], а також праці російського лінгвіста Анатолія Журавльова [11; 12]. Нині тематика купівлі-продажу худоби є сферою зацікавлення харківського народознавця Михайла Крasiкова [17].

Етнографічна Волинь¹ — одна з найменш вивчених українських територій (зокрема, це стосується й дослідження обрядовості, пов'язаної з тваринництвом). Опис зафіксованих автором звичаєво-обрядових дій,

пов'язаних із торгівлею домашньою худобою, які здійснювалися волинянами впродовж XX — на початку XXI ст., є головним завданням пропонованої статті.

Торгівля худобою — важлива складова господарської діяльності українців, пов'язаної з тваринництвом, адже багатство господарів вимірювалося переважно кількістю голів худоби, що засвідчувало рівень достатку сім'ї. Торг скотом завжди передбачав наявність продавця й покупця. Цю один з них, що інший мали свої інтереси [11, с. 59]. Тварина, яка була об'єктом торгу і йшла на забій, не становила більшої цінності, ніж та, яку купували для господарства [13, с. 94]. Під час купівлі й продажу худоби, передусім тієї, яка мала поповнити хлів покупця, було прийнято дотримуватися ряду традиційних звичаїв і неписаних правил, про які мовитиметься далі.

Насамперед з'ясуємо значення торгівлі худобою для волинян. Згідно зі свідченнями інформаторів, худобу продавали «*єден другому так у селі, а то на базар[і]*» (с. Новопіль Черняхівського р-ну Житомирської обл.) [3, арк. 19]. «*Ну, колись на базарі продавали. Ведеш корову, не хочеш, а ведеш на базар да продаєш, да гроші брали... Зговорюєш-*

ся розмовою: *оце стільки я хочу за корову (там тисячу чи дві, чи три), да й оддаєш корову, а вона тобі гроші, людина*» (с. Новопіль) [3, арк. 13]; *«Колись ще на базарі продавали. Свині, корови продавали. І з базару купляли люди, їхали. Тепер свині то продають на базарі, а я не знаю вже тепер, чи корови продають на базарі»* (с. Лище Луцького р-ну Волинської обл.) [5, арк. 2–3]. Під час продажу корову обов'язково виводили з подвір'я, бо вірили, що, продаючи тварину з хліва, можна віддати своє щастя (с. Кутрів Горохівського р-ну Волинської обл.) [1, арк. 26]. *«Виносить хазяїн [продавець. — Д. П.]. В хлів не заходе... А якщо хазяїн [покупець. — Д. П.] наполяже, що “я хочу побачити”, ну, то я його пускала в хлів, бо я тримала тоже свиноматку. То я його пускала в хлів, подивився: “Оце мені дай і оце мені дай поросятко”»* (с. Лище) [5, арк. 2]. *«Як ти хочеш у мене купити, то ти прийшов до мене й кажеш: “Давайте, я видною корову, договоряймося, я хочу у вас купити корову”. Ну, я тобі дозволяю, ти ж хоч побач, як вона доїться, може, вона б'ється ногами, може, рогами б'ється, може, вона тебе не допустить, отаке во...»* (с. Клітище Черняхівського р-ну Житомирської обл.) [3, арк. 61].

Ще наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. на ярмарках України можна було спостерігати звичаєво-обрядові дії під час купівлі-продажу худоби. Зокрема, остаточно домовившись про ціну за тварину, продавець та покупець били один одного по руці і, перехрестившись, промовляли молитву. Раніше вона була такого змісту: *«Господи, поможи! Дай, Боже, щоб я поблагодарив тебе за воли, а ти мене — за гроші»*; *«Щоб продавцеві Бог дав щастя із грошей, а покупцеві — із худоби»* [29, с. 120]. На Вінниччині, купивши худобину, робили так: *«Покупець, взявшись полою за мотузок чи уздечку, тричі повертав тварину на місці, потім з-під її правої передньої ноги брав трохи землі або посліду і мазав ним спину худоби. Після цього розпивали могорич, і сторони вважалися*

сватами» [30, с. 144]². У с. Черешнівка Дубенського району Рівненської області під час купівлі коня запрошували до хати: *«В нас купив, — в хату. Ми поїли. Щастя-здоров'я — поїхали»* [5, арк. 75].

Купівельні угоди укладали здебільшого чоловіки. *«Як жінка чоловіка не має,.. купляє, то комусь сусід з'їздить там... Чи кум, чи сват, чи брат»* (с. Черешнівка) [5, арк. 75].

Під час купівлі-продажу худоби на Волині обов'язково кидали гроші «на щастя» («на талант», «на талан»). *«Договорилися ми, він каже: “Будеш забіраєш зразу корову”. Забрав, дав кусок хліба, він уже бере там, і гроші, або хліба не дає, то гроші дає — на талант. Шоб йому польза була, шоб він мав корівку і молочко, і людина не звелася... Я, наприклад, свині продаю так, то кусок хліба даю людині, або людина мені вже якийсь рубель лишній дає хороший»* (с. Клітище) [3, арк. 61]; *«Копійки могли давати. Це “на талан”, каже, “на талан”»* (с. Іванків Черняхівського р-ну Житомирської обл.) [3, арк. 79]; *«Ну, шоб худоба велася, кажуть. Це як щось продаєш, то з поли на полу треба перекинути. Не так — з руки в руку, а так о. Беру пійсят копійок, і ти наставляєш полу, і шоб у тебе тоже опинилось тих пійсят копійок»* (с. Зозулинці Хмельницького р-ну Вінницької обл.) [4, арк. 40]; *«От свині, то кидає на землю. Кидає на землю, та й з землі бере...»* (с. Зозулинці) [4, арк. 40]; *«Копійки! Двадцять копійок чи тридцять — мелоч [...] брав з цього фартуха і кинув в землю решкою»* (с. Рибчинці Хмельницького р-ну Вінницької обл.) [4, арк. 45–46]; *«Він вам мусить дати на щастя гроші, кинути, то у вас буде вестися. А берут тако в полу, і з поли в полу кидають. Він кидає копійки, то як упаде орлом догори — то це на щастя, шоб буде добре, буде вестися. А якщо не — то хто його знає»* (с. Подорожня Хмельницького р-ну Вінницької обл.) [4, арк. 54]. Цей звичай стосується купівлі корів, свиней тощо [4, арк. 54].

На волинських теренах Рівненської, Волинської та Житомирської областей гроші «на талан» кидали децю інакше. І сам звичай мав іншу назву. Зокрема, тут гроші кидали «на щастя», примовляючи: «Хай ведеться!» (с. Зоряне Млинівського р-ну Рівненської обл.) [5, арк. 84].

Під час продажу поросяти попередній власник кидав монети в мішок (с. Лище) [5, арк. 5, 11, 16]. Це робилося для того, «щоб велися поросята» [5, арк. 11, 20]. Зазвичай під час купівлі-продажу поросят кидали монети (с. Переділи Рівненського р-ну Рівненської обл.) [5, арк. 51], але нині кидають і паперові купюри — гривню чи дві (с. Новоселівка Млинівського р-ну Рівненської обл.) [5, арк. 42]. Замість копійок інколи в мішок кидали «хліба кусочок» (с. Черешнівка) [5, арк. 75].

Наукове зацікавлення становить також те, що гроші «на щастя» мали своє призначення: «Як продають порося, то гроші “на щастя” кидають в мішок, і каже [продавець]: “Щоб щастя було, шоби велося, шоб жило”. А за ті гроші [шоб їло] — о, за ті гроші бере, людина та, шо вже вкинули йому, — купує шось, шоб їсти за ті гроші. Шо там скільки є. Шоб їсти. Шоб поросята їли» (с. Новоселівка) [5, арк. 41]. Що головне, не порося має з'їсти щось за ті гроші, а покупець: «Сами їдять. За ті гроші купують — і їдять сами: шоб порося їло, шоб добре було» (с. Новоселівка) [5, арк. 41].

Сума грошей, які продавець кидає покупцеві «на щастя» під час продажу ВРХ і коней, могла бути значно більшою, ніж під час торгівлі поросятами, інколи сягаючи навіть 5 % вартості товару (с. Черешнівка) [5, арк. 80–81]. Відрізняється і спосіб передачі таких грошей. Коли продають корову, «то просто дають рубля на щастя. Не кидають, а просто дають» (с. Воротнів Луцького р-ну Волинської обл.) [5, арк. 12]. На досліджених теренах етнографічної Волині в Рівненській області нами зафіксовано різні способи передачі грошей «на щастя». Так, коли продавали корову, то в хлів кидали копійки, які потім ніхто не

підбирав (с. Новоселівка) [5, арк. 38]. В іншому випадку віддавали паперові гроші «на щастя», кидаючи їх на передні ратиці: «Мати моя покойна купляла корову, то жінка кинула гроші на копити. І каже: “Ці гроші дасте до церкви”. Ми то не продавали так худоби, а здавали в колгоспах. Хто там гроші кине?» (с. Владиславівка Млинівського р-ну Рівненської обл.) [5, арк. 20]. У с. Княгинине Демидівського району Рівненської області гроші «на щастя» кидають корові під живіт, під її передні ноги [5, арк. 61]; «Кинуть під корову, шоб перейшла» (с. Перекалі Демидівського р-ну Рівненської обл.) [5, арк. 70].

Отже, гроші «на талан» («на щастя») були важливою складовою акту купівлі-продажу свійських тварин. Без них сам процес передачі тварин майже не відбувався.

Значну роль у волинян відігравали вірування, пов'язані з мотузкою (налигачем). З рук у руки мотузку, на якій була прив'язана тварина в продавця, не передавали: «Вона там на ланцюгові чи на чому... Він насаджує свого шнурка і забирає» (с. Перекалі) [5, арк. 71]; «Я, припустим, продаю корову. То я знімаю свою [мотузку], а той, шо купляє, свою накладає да й бере» (с. Переділи) [5, арк. 51]. Чоловік, який купував тварину, брав повід через полу свити, а жінка — через фартух [32, с. 203]. Водночас отримати худобину з якоюсь річчю вважалося доброю ознакою: «Кажуть, шо треба корову куплять з відром, шоб молоко було. [...] Ну, як уже продає, да геть з верьовкою, шоб і в того велося. Виганяють да червону ленту десь корові вплітують, шоб не зурочив ніхто» (с. Стара Олександрівка Пулинського р-ну Житомирської обл.) [3, арк. 71].

Отже, чия мала бути мотузка — того, хто купував, чи того, хто продавав? На це питання однозначної відповіді немає: «Оце як їдут машини [якщо підприємці забирають худобу на забій. — Д. П.], то [нема різниці, чия]... А як людям — то треба, шоб свою [мотузку] мала. Шоб велась худоба» (с. Тараски Хмельницького р-ну Вінницької обл.) [4,

арк. 10]. «Треба, аби той, хто продає корову, давав свою мотузку» (с. Іванків) [3, арк. 74]; «Потрібно, щоб давали [налигача] з коровою. Той, хто продає, має давати з коровою. Це так, щоб велося» (с. Іванків) [3, арк. 79]; «Мотузка повинна бути хазяїна, що ж купує» (с. Грушки Хорошівського р-ну Житомирської обл.) [3, арк. 88]; «Свою, свою [мотузку] оддати треба. [...] Ми купляли корову в Староолександровці, но хазяїн оддав корову і воровочку» (с. Івановичі Черняхівського р-ну) [3, арк. 98]; «Ні в коім случаї не треба віддати свою [мотузку]. Ви свою ні в якому разі не давайте — кажуть, що вопше зведеться худоба» (с. Давидівка Хорошівського р-ну Житомирської обл.) [3, арк. 114]; «Єсть такі люди, що з своєю [мотузкою] приходять, а єсть, що оддає. Не дуже хочуть оддавать, наприклад, ось я буду продавать. То як я нічого не знаю, то хай бере з шнурком. А хто знає — то не дасть. Ні за які гроші не оддадутъ. Кажуть, не буде худоба вестися» (с. Новопіль) [3, арк. 120]; «Мусить бути мотузка, як жєлає, щоб було людині добре, то з цєю мотузкою, з якою той корову продати мусив, то треба, щоб не забрати її назад, бо це воно щитається, що забирає користь у тебе» (с. Подорожня) [4, арк. 54].

На дослідженій нами території Волині в Рівненській та Волинській областях мотузка мала бути тієї людини, яка купувала, бо «як оддав з шнурком, то вже йому не буде вестися худоба, тому хазяїнові» (с. Владиславівка) [5, арк. 19–20]. Не можна з налігачем продавати корову, тому що «буде тікати додому» (с. Новоселівка) [5, арк. 38]. З мотузкою худоба не продається, бо «як даси — так і піде». Мотузка має бути своя, коли купуєш корову, «щоб не забрати... щоб молоко було» в того господаря, який продав цю худобину (с. Воротнів) [5, арк. 9]. Отже, мотузка (налигач) для коней, корів, кіз мала бути покупця.

У кожному разі, щоб худоба прижилася і плодилася, покупець намагався отримати мотузку разом з товаром [6, с. 339]. Для вола,

який призначався на продаж, купували новий налігач, а стару мотузку залишали вдома, щоб воли не перевелися. Так само робили з кінськими вуздечками (Херсонська губернія) [11, с. 67]. У всіх східних слов'ян налігач або вуздечку передавали з поли в полу [11, с. 67]. Наприклад, під час купівлі коня спершу продавець і покупець били по руках, обгорнувши руки полою [27, с. 324]. Навіть у випадку, коли продавець залишав старий налігач собі, а покупцеві давав новий, він не повинен був віддавати його в руки. Продавець мав покласти цю мотузку на землю, а покупець — її підняти. Таким чином продавець не передавав свого везіння з худобою покупцеві [18, с. 19]. Проте тут не все так однозначно. На теренах Середнього Полісся вважалося, що налігач треба передати з рук у руки, бо тоді буде краще вестися худоба в господарстві [16, с. 223]. Продавець також мав пильно стежити, щоб покупець нічого не виніс із двору, навіть маленької гілочки з дерева [16, с. 223].

Під час купівлі поросяти «[треба], щоб мішок був [свій]. Та людина даже соломи не дасть з воза. Кажє, ти шось знаєш, що ти береш солому! Не дасть ніхто, Боже збав! Не дасть нізащо!» (с. Новопіль) [3, арк. 120]; «Поросята купують, забирають у свій мішок. А ті шо люди продають, то вони, шо там в тому мішку в них є, то вони забирають собі» (с. Подорожня) [4, арк. 54]; «Мішок мій, але я мішка забираю. А вони перекидають. В свій мішок забирають. Допустім, поросята я їм кидаю в свій мішок» (с. Лище) [5, арк. 5]. Не можна поросят продавати з мішком, бо «забере плід» (с. Княгинине) [5, арк. 61]. Така заборона характерна для східних слов'ян. На теренах Смоленщини (РФ) покупець не міг забрати поросят із хліва, бо тоді в продавця не будуть вестися свині [7, с. 576].

Наприкінці ХІХ ст. принесене додому з ярмарку порося волиняни обливали помями, щоб воно «трималося дому» [32, с. 203]. Для того, щоб порося прижилося на новому місці, під час його купівлі українці запихали тварину в мішок головою вперед [7, с. 576]. Жителі

Білоруського Полісся стежили, щоб продавець ловив порося за задні ноги, інакше воно не приживеться на новому місці [7, с. 576].

Коли продавали корову чи теля, то підрізували кінчик хвоста й кидали в хлів, «щоб худоба велася» (с. Зоряне) [5, арк. 87]. «Як продаєш свиняку — то треба хвоста оставити» (с. Переділи) [5, арк. 52]. «Це вже як худобу, кажуть, продають, то там беруть кусочок хвоста, шерсті там чіпляють, щоб не... щоб не виводилася худоба з хліва. Чіпляє кусочок шерсті — під стіною чи де, — щоб вона хранилася. Шерсть буде хранитися довго. Щоб худоба не виводилася» (с. Рибчинці) [4, арк. 45]. Для того, щоб корови, коні не переводилися в продавця, у слов'ян було прийнято виривати шерсть зі шкіри тварини і зберігати її (або обкурювати нею худобу, яка залишилася) [16, с. 530; 23, с. 357]. Через це покупець уважно оглядав шерсть тварини. Слід від вирваної шерсті свідчив про те, що над твариною проводили магичні маніпуляції [20, с. 35]. Росіяни вірили, що такі дії згодом навіть могли призвести до її смерті [21, с. 147]. Для того, щоб корова «велася» іншим господарям, попередній власник зав'язував її хвіст (с. Грушки) [3, арк. 88].

Українці вважали, що купити корову треба рано, до схід сонця, щоб люди не бачили [22, с. 232]. Коли господар заводив до свого хліва куплену корову, то він клав перед порогом косу, серп чи інше залізо, щоб придбана худобина переступила через нього (с. Подорожня) [4, арк. 52]. Юрій Пуківський зафіксував такий спосіб захисту щойно придбаної тварини: «Якщо, наприклад, купили корову і десь привели звідкись корову, то сиплять попел на поріг і кладуть сокиру, щоб відьми не приставали до корови» (с. Липа Горхівського р-ну Волинської обл.) [2, арк. 26]. Новопрдбану корову східні слов'яни переводили через розстелені на воротах шубу, пояс, фартух тощо [24, с. 14]. Українці Саратовської області (РФ) до сих пір виконують схожу обрядодію, тільки переводять щойно придбану тварину через рушник чи мотузку біля воріт,

перш ніж завести її у двір [20, с. 36]. Куплену корову слов'яни заводили в нове господарство особливим способом: зустрічали хлібом-сіллю, іконою тощо [25, с. 176–177]. У Чернігівській губернії придбану на ярмарку худобу потрібно було заводити в хлів не головою вперед, а навпаки [11, с. 74–75]. Слов'яни маркували належність купленої тварини новому господареві за допомогою пояса. Її заводили у двір через пояс господаря, промовляючи: «Забувай старого хазяїна і звикай до нового» [19, с. 232].

Також худобина могла втікати до свого старого господаря. Тому «кажуть, як купиши корову, то прив'яжи шнурка цього, що привела я, до стола, то корова не буде втікати до хазяїна до того, вона буде на місці. Цього шнурка [я] замотала на нозі коло стола, щоб уже вона не втікла. [...] То не бігла корова вже до того хазяїна, стояла вдома» (с. Клітище) [3, арк. 54]. Схожим методом послуговувалися й на теренах Середнього Полісся. Як купували тварину, то вуздечку або налігач прив'язували за ніжку стола під покуття з метою, щоб та худобина швидко забула свого старого господаря і звикла до нового, щоб не втікала з нового двору до старого [16, с. 542].

Під час купівлі худоби слід було зважати й на те, чи шкодуватиме продавець за твариною. «Є такі люди, що продають, шкодують, і воно не ведеться. Не буде вестися» (с. Воротнів) [5, арк. 4]. «Є такі люди незичливі, що від нього корова не буде добра» — може втікати до колишнього господаря (с. Княгинине) [5, арк. 60]. «Як купувати корову, то треба, щоб той хазяїн [продавець. — Д. П.] не шкодував. Бо як він буде шкодувати, то то біда. І кричати буде [корова], і тікати буде» (с. Владиславівка) [5, арк. 19].

Такі самі перестороги в українців були характерні й наприкінці ХІХ ст. Волиняни вважали: якщо продавець висловить покупцю жаль через продану худобину, то вона не буде вигодуватися в нового господаря, і новий господар, аби запобігти цьому, повинен комусь перепродати її [32, с. 203]. Українці

с. Жолиня (нині — Підкарпатське воєводство, Польща) засвідчили, що проданої корови не треба жаліти, бо буде довго рикати, а відтак може зникнути молоко. Не треба шкодувати корови навіть тоді, коли її ріжуть на м'ясо, бо перед смертю вона буде довго мучитися [31, с. 72]. Подібне повір'я досить поширене в скотарській звичаєво-обрядовій культурі інших українців [10, с. 272; 15, с. 91; 20, с. 36]. Через це продавцеві варто було благословити худобу, яку він продавав (Саратовська обл., РФ) [20, с. 36]. Коли купляли теличку або корову, то треба було прив'язати щось червоне, аби її не зурочили (с. Переділи) [5, арк. 50].

Отже, гроші, які продавець кидав покупцеві «на щастя», були відомі під різними назвами на всій території етнографічної Волині, а також українцям поза її межами. Різниця тільки в деталях, зокрема, у способі передачі таких грошей. Цікаво, що в Млинівському районі Рівненської області, купуючи поросля,

покупець мав за гроші «на щастя» придбати собі щось з'їсти (чисто символічно) — «щоб поросята їли». Мотузка, на якій покупець приводив щойно виторгувану тварину до себе на обійстя, мала бути переважно його власною. Те саме стосувалося й мішка, у якому переносили щойно придбане поросля. Це теж можна вважати загальноукраїнською особливістю. Для волинян, як і для українців загалом, характерні маніпуляції із шерстю, які здійснювалися для того, «щоб велася худоба». Водночас автору не вдалося зафіксувати обрядодії, пов'язані з переведенням худоби через пояс, інструменти ткацтва, рушник, фартух тощо.

Назагал звичаї, пов'язані з купівлею-продажем худоби на теренах Волині, не мають особливої локальної етнографічної специфіки. Здебільшого вони простежуються також на території Полісся, Поділля, Слобожанщини, часто перегукуються із загальнослов'янськими звичаями та віруваннями.

Примітки

¹ Проблематика етнографічного районування історико-етнографічної Волині найповніше висвітлена в статті М. Глушка [8]. Останнім часом її межі прийнято поширювати на північну смугу Калинівського, Козятинського та Хмільницького районів Вінницької області, що зумовлено результатами нещодавніх польових етнологічних досліджень [26, с. 7–8].

² М. Красиков порівнює корову, яку продають, із дівчиною на виданні. Попередній господар повинен віддати налигач: «Аби корова у новому дворі не була гола, щоб собі місце зайняла і щоб почувала себе господинею у новому хліві. Налигач для корови — як придане для молодої» [17, с. 63–64].

Джерела та література

1. Архів Львівського національного університету ім. І. Франка (далі — ЛНУ), ф. 119, оп. 17, спр. 332-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Традиційне скотарство українців», зафіксовані студенткою третього курсу Демцюх Надією Михайлівною з 5 по 20 липня 2010 р. у Горохівському р-ні Волинської обл.), 33 арк.

2. Архів ЛНУ, ф. 119, оп. 17, спр. 345-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані Пуківським Юрієм Володимировичем з 7 по 15 липня 2010 р. у Горохівському р-ні Волинської обл. та Радивилівському р-ні Рівненської обл.), 78 арк.

3. Архів ЛНУ, ф. 119, оп. 17, спр. 486-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Традиційне скотарство Волині», зафіксовані Пожоджуком Дмитром Дмитровичем з 2 по 14 липня 2013 р. у Черняхівському, Володарсько-Волинському та Червоноармійському районах Житомирської обл.), 122 арк.

4. Архів ЛНУ, ф. 119, оп. 17, спр. 532-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Традиційне скотарство українців», зафіксовані Пожоджуком Дмитром Дмитровичем з 4 по 14 липня 2014 р. у Хмільницькому р-ні Вінницької обл.), 64 арк.

5. Архів ЛНУ, ф. 119, оп. 17, спр. 590-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Традиційне скотарство українців», зафіксовані студентом п'ятого курсу Пожоджуком Дмитром Дмитровичем з 29 червня по 6 липня 2016 р. у Луцькому районі Волинської області; Демидівському, Дубенському, Млинівському, Рівненському районах Рівненської області), 91 арк.

6. *Агапкина Т. А.* Верева / Т. А. Агапкина, Е. Е. Левкиевская // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. – Москва : Международные отношения, 1995. – Т. 1. – С. 338–340.

7. *Белова О. В.* Свинья / О. В. Белова // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. – Москва : Международные отношения, 2009. – Т. 4. – С. 573–578.

8. *Глушко М. С.* Історико-етнографічна Волинь: локалізація, межі (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.) / М. С. Глушко // ІІІ Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Луцьк, 17–19 травня 2006 р. : доп. та повідомл. : у 3 т. – Луцьк : Вежа, 2007. – Т. 1. – С. 111–119.

9. *Гринченко Б. Д.* Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях / Б. Д. Гринченко. – Чернигов : Типография Губернского Земства, 1895. – Вып. 1. – 308 с.

10. *Дзензелевский И. А.* Запреты в практике карпатских овецодов / И. А. Дзензелевский // Славянский и балканский фольклор. Этногенетическая общность и типологические параллели. – Москва : Наука, 1984. – С. 256–277.

11. *Журавлев А. Ф.* Домашний скот в поверьях и магии восточных славян / А. Ф. Журавлев. – Москва : Индрик, 1994. – 256 с.

12. *Журавлев А. Ф.* «Обмывание копыт» (из восточнославянской лексики и фразеологии, связанной с ритуалами купли-продажи скота) / А. Ф. Журавлев // Славянское и балканское языкознание. Язык в этнокультурном аспекте. – Москва : Наука, 1984. – С. 109–114.

13. *Зеленин Д. К.* Восточнославянская этнография / [пер. с нем. К. Д. Цивинной ; примеч. Т. А. Бернштам, Т. В. Станюкович и К. В. Чистова ; послесл. К. В. Чистова]. – Москва : Наука, 1991.

14. *Зубрицький М.* Годівля, купно і продаж овець у Мшанци Старосамбірського повіту / М. Зубрицький // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1905. – Т. VI. – С. 1–40.

15. *Колесса Ф.* Людові вірування на Підгір'ю. В с. Ходовичах Стрийського повіту / Філярет Ко-

лесса // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. V. – С. 76–98.

16. *Кравченко В.* Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини / Василь Кравченко ; [упоряд. О. Рубан]. – Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. – Т. 2. – 640 с.

17. *Красиков М.* Українські народні звичаї, пов'язані з купівлею корови: сучасна магійна практика / Михайло Красиков // Народна творчість та етнографія. – 2010. – № 6. – С. 62–67.

18. *Кухаренко С.* Худоба в повір'ях і магії селян сучасної України / Світлана Кухаренко // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 2008. – Вип. 27. – С. 13–24.

19. *Левкиевская Е. Е.* Пояс / Е. Е. Левкиевская // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. – Москва : Международные отношения, 2009. – Т. 4. – С. 230–233.

20. *Макаров С. С.* Элементы магии при купле-продаже скота у украинцев Саратовской области / С. С. Макаров // Живая старина. – 2016. – № 1. – С. 34–36.

21. *Мамакин И.* Купля, продажа скота. (Из рассказов о народных поверьях) / И. Мамакин // Живая старина. – 1892. – Год 2. – Вып. III. – С. 147–148.

22. Муравський шлях – 97: Матеріали комплексної фольклорно-етнографічної експедиції / упоряд.: М. Красиков, Н. Олійник, В. Осадча, М. Семенова. – Харків : ХДІК, 1998.

23. *Плотникова А. А.* Вестись / А. А. Плотникова // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. – Москва : Международные отношения, 1995. – Т. 1. – С. 355–357.

24. *Плотникова А. А.* Переступать / А. А. Плотникова // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. – Москва : Международные отношения, 2009. – Т. 4. – С. 13–16.

25. *Плотникова А. А.* Порог / А. А. Плотникова // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. – Москва : Международные отношения, 2009. – Т. 4. – С. 173–178.

26. *Пуківський Ю.* Весняна календарно-побутова обрядовість українців історико-етнографічної Волині : монографія / Юрій Пуківський. – Львів, 2015. – 312 с. : іл.

27. *Сумцов Н. Ф.* Культурные переживания / Н. Ф. Сумцов // Киевская старина. – 1890. – Т. XXVIII. – Кн. 2 (февраль). – С. 320–333.

28. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим обществом. Юго-Западный отдел / материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – Санкт-Петербург, 1872. – Т. 1. – 468 с.

29. Юрченко В. Народні звичаї на ярмарках України у другій половині XIX – на початку XX століття / Віталіна Юрченко // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 2008. – Вип. 24. – С. 119–125.

30. Юрченко В. Організація та проведення торгів у Подільській губернії наприкінці XIX – на початку XX ст. / Віталіна Юрченко // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 2006. – Вип. 21. – С. 141–145.

31. Cisek M. Materiały etnograficzne z miasteczka zołyni w powiecie Przemyskim / Marcei Cisek // Zbior wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1889. – Т. XIII. – S. 54–83.

32. Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu z materiałów zebranych przez P. Zofije Rokossowską we wsi Jurkowszczyźnie w pow. Zwiąhelskim / I. Kopernicki // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – Kraków, 1887. – Т. XI. – S. 130–228.

Summary

Traditional cattle breeding hitherto has not been studied enough by Ukrainian ethnologists. Elements of spiritual culture, which nowadays have survived better than phenomena of material culture are worthy of a particular attention. The submitted article considers customs, rituals and beliefs of the Volynians related to trade of domestic animals. The research is prepared on the basis of field ethnographic materials, collected by the author himself in Vinnytsia, Volyn, Zhytomyr, and Rivne regions. There is also factographic material taken from published sources and literature.

Livestock trade has always been of great importance for Ukrainian peasants, particularly from historic and ethnographic Volyn. Volynians used to sell it at markets. Over the last decades, domestic animals are often sold directly from cattleshed. Unlike cows, horses and small cattle, pigs are still traded in at fairs. If a buyer takes an animal from homestead, then he was to follow a set of certain rules. First of all, he is not to enter a cattleshed. At the same time, he can inspect the animal offered for sale. Upon successful bargaining of an expensive animal (e.g. horse), a seller and a buyer have a good time wetting the bargain. Purchase agreements are usually made by men.

It was customary during the cattle trade to throw money *for good luck (na talan)*. The money had a specific purpose. In Volyn, a buyer left it to a seller in order them to make him *happy, wealthy, and healthy*. This money was a certain percentage of an amount a buyer paid to an owner for the purchased animal, and their denominations depended largely on the value of the animal. The money was delivered from hand to hand, thrown under the forefeet of the animal, left in a cattleshed, and so on. In southeastern outlying areas of historical and ethnographic Volyn (northern parts of Vinnytsia Region), a coin was thrown *from flap to flap*, and the side it would fall was very important. Without such money *for good luck (na talan)*, the process of transferring an animal to a buyer was impossible.

The rope with the help of which the purchased cattle was led from the previous owner was mostly owned by a buyer. A seller did not give cattle with a rope, because after that, according to popular beliefs, he could find it difficult to raise livestock. For the same reason, a pig was bought *with its own sack*. In a word, a buyer should provide himself in advance with a rope for horses, cows, sheep and goats, as well as a bag for pigs.

Volynians undertook a whole set of measures for the cattle to be raised. In particular, while selling an animal, a tiny part of a tail or a little bunch of wool was left in a cattleshed. A particular notice was taken to being convinced of the fact that the purchased cattle would not escape to the previous owner. An owner was not supposed in any way to regret for the sold animal, as it could do much harm to its productivity at a new place.

In general, customs, rituals and beliefs on the territory of historic and ethnographic Volyn related to the buying and selling of livestock are not distinguished by any local specificity. For the most part, they correspond to homologous all-Ukrainian and all-Slavonic phenomena.

Keywords: ethnology, ethnographic Volhynia, owner, buyer, money *for luck*, sack, rope, domestic animals, cattleshed.